

Wkład przedstawicieli nauk ekonomicznych w rozwój nauk o zarządzaniu w Polsce międzywojennej

<https://doi.org/10.33141/po.2008.05.08>

Tomasz Sobczak

Przeład Organizacji, Nr 5 (820), 2008, ss. 29-31

www.przeładorganizacji.pl

Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa (TNOiK)

Wprowadzenie

O związkach pomiędzy naukami o zarządzaniu a naukami ekonomicznymi pisali m.in. Stanisław Sudół [8] i Andrzej K. Koźmiński [4], wybitni przedstawiciele tych pierwszych. Wymienieni autorzy w swoich interesujących rozważaniach pominęli jednak związek polegający na tym, że w przeszłości niektórzy z teoretyków ekonomii zajmowali się także problematyką zarządzania. Warto więc w tym kontekście zwrócić uwagę na tych „rasowych” ekonomistów, którzy w swoich pracach poruszali i rozwijali zagadnienia organizacji i zarządzania i/lub prowadzili wykłady z tej problematyki.

W opracowaniach traktujących o rozwoju nauki organizacji i zarządzania dominuje przekonanie o tym, że zagadnienia organizacji na poziomie przedsiębiorstwa w okresie Polski międzywojennej były wyłącznym przedmiotem zainteresowania inżynierów [5]. W pracach prezentujących polską myśl ekonomiczną uważny czytelnik nie znajdzie informacji o tym, że niektórzy teoretycy ekonomii interesowali się także zagadnieniami organizacji i zarządzania. Dlatego też autor niniejszego tekstu przeprowadził badania, na podstawie których stwierdził, że w analizowanym okresie pewien wkład w rozwój tej nauki wnieśli także formalnie wykształceni ekonomiści i prawnicy, których dorobek przyczynił się znacząco do rozwoju polskiej myśli ekonomicznej^{*)}. W tej grupie na szczególną uwagę i wyróżnienie zasługują Tadeusz Brzeski, Stanisław Głąbiński, Edward Taylor i Stefan Zaleski.

Myśl organizatorska w pracach wybranych ekonomistów Polski międzywojennej

Stanisław Głąbiński (1862–1943), przedstawiciel lwowskiego ośrodka myśli ekonomicznej, podejmuje problematykę technicznego podziału pracy, przez który rozumie „rozdział róż-

nych czynności potrzebnych do produkcji pewnego wytworu lub wykonania pewnej usługi pomiędzy więcej osób”. Podział pracy to wyraz technicznej organizacji pracy, gdyż jest efektem celowego wydzielenia określonych czynności realizowanych przez daną osobę i przeniesienia ich na grupę osób tak, że każda z nich wykonuje „tylko pewną cząstkową czynność z całości pracy”. Dalej czytamy, że podział prac jest także następstwem organizacji jednolitego kierownictwa produkcji i związany jest zwyczajowo z wykorzystaniem „machin, które spełniają pewne proste, ale uciążliwe czynności z niezmierną siłą i szybkością, zastępując pracę wielu robotników” [2, s. 92–94].

Głąbiński zwraca także uwagę na ujemne strony podziału pracy, którym można przeciwdziałać m.in. przez:

- dalszy postęp techniczny polegający na zastępowaniu pracy fizycznej człowieka maszynami i pozwalający na oddanie „człowiekowi tylko czynności wyższych, kierujących i nadzorujących”;
- planowanie następstw robotników w różnych czynnościach mechanicznych po przerwach w pracy, np. robotnik może przed południem wykonywać czynności mechaniczne, a po południu wykonywać inne „czynności bez uszczerbku czasu i wytwórczości pracy”;
- zmniejszenie czasu pracy, który pozwoli „pokręcić organizm fizyczny i władze umysłowe”;
- wykluczenie pracy dzieci i angażowanie młodzieży i kobiet tylko do wybranych zajęć;
- przestrzeganie zasad higieny przy urządzaniu i utrzymaniu miejsc pracy, głównie w górnictwie i przemyśle;
- „szerzenie oświaty i asocjacji zawodowej wśród robotników” [2, s. 95–96].

Poznański ekonomista Edward Taylor (1884–1964) w pracy *Wstęp do ekonomiki* wymienia naukę o zarządzaniu gospodarczym, którą określa także jako ekonomię prywatną lub administrację gospodarczą. Według Taylora przedmiotem tej nauki jest dochód prywatny „z postawieniem z góry za

zadanie praktycznego celu, maksymalizacji tego dochodu”. W takim ujęciu zajmuje się ona więc środkami, które mogą do tego celu prowadzić, z tego też powodu Taylor zalicza ją do nauk stosowanych, praktycznych „o charakterze «teleologicznym»». Nauka o zarządzie gospodarczym według tego wybitnego ekonomisty bada szczegółowo dochody indywidualne i wpływ zjawisk społeczno-gospodarczych na ich poziom. Dalej czytamy, że problem, punkt widzenia i strona ujmowania zjawisk oraz wypływająca z nich metoda badania charakterystyczne dla nauki o zarządzie są dla Taylora raczej odmienne, antagonistyczne do tych elementów typowych dla ekonomiki (Taylor – obok Adama Krzyżanowskiego – w miejsce nazwy ekonomii stosował ekonomikę). Stawia tezę, że wykształcenie w ramach jednej nauki nie jest pomocne w zrozumieniu sposobu myślenia drugiej. Taylor twierdzi, że „stosunek obu nauk jest podobny, jak ekonomiki do techniki. Jest to też w istocie technika życia gospodarczego – rolniczego (nauka zarządu gospodarstwa rolnego czy administracji rolnej), handlowego, przemysłowego, bankowego – stykająca się z ekonomiką, lecz niestanowiąca jej poddziału”. W dalszej części Taylor zastosował termin „organizacja przedsiębiorstwa”, która jest efektem zastosowania do działania gospodarczego pewnej wiedzy, głównie o współdziałaniu ludzkim, pewnych zdolnościach administracyjnych i kalkulacyjnych [9, s. 43, 216].

Elementy myśli organizatorskiej w postaci zasad gospodarstwa wytwórczego (tj. przedsiębiorstwa) omówił Tadeusz Brzeski (1884–1960) [1]. Przez zasady autor ten rozumie wskazówki najlepszego wykorzystania zgromadzonych środków w ramach jednego kompleksu wytwórczego, czyli przedsiębiorstwa. W celu osiągnięcia pożądanego wyniku „zabiegów wytwórczych” przedsiębiorca może wykorzystywać te momenty, od których może zależeć powodzenie. W przypadku przedsiębiorstwa momenty te według Brzeskiego można podzielić na dwie grupy: pierwsza związana z założeniem i przeobrażeniem przedsiębiorstwa, zaś druga z samym jego prowadzeniem. Podział ten to efekt dylematu, co jest ważniejsze: struktura przedsiębiorstwa czy też jego prowadzenie, gdyż zdaniem Brzeskiego „od struktury przedsiębiorstwa zależy jego prowadzenie, ale też i prowadzenie może strukturę albo wyzyskać, albo też ją pogorszyć”. Na koncepcję zasad gospodarstwa wytwórczego autorstwa Brzeskiego składają się następujące zasady:

- zasada wyższości wytwórczej (posiadanie lepszych środków technicznych w porównaniu do konkurencji) lub skombinowanej wyższości wytwórczej,
- zasada optymalnego, elastycznego i kompletnego składu środków wytwórczych,
- zasada środków własnych, tj. „należytego” stosunku środków własnych do pożyczonych,

- zasada odpowiedniej formy prawnej,
- zasada przeobrażenia przedsiębiorstwa w kontekście technicznym, finansowo-prawnym i organizacyjnym. Kontekst organizacyjny to łączenie się danego przedsiębiorstwa z innym już istniejącym lub mającym powstać w celu utrzymania wyższości wytwórczej lub optymalnego, elastycznego i kompletnego składu środków wytwórczych. Brzeski przedstawił jeden z motywów powstawania współczesnych nam aliansów strategicznych [1, s. 34–38].

W dalszej części Brzeski omawia problematykę kalkulacji i organizacji. Autor ten uznał zasady dyspozycji i kontroli jako zasadnicze w organizacji wewnętrznej przedsiębiorstwa. Zwraca uwagę, że realizacja tych zasad może przyjąć postać dwóch ekstremów: pierwsze to skoncentrowanie całej władzy dyspozycyjnej w rękach kierownictwa, zaś drugie to rozbitcie jej pomiędzy organy podrzędne z zachowaniem dla kierownictwa decyzji w sprawach niejako wspólnych (współczesna zasada delegowania uprawnień). Brzeski wskazuje, że wartość tych ekstremów zależy od wielkości i rodzaju przedsiębiorstwa, dlatego też racjonalna organizacja kierownictwa powinna polegać na ich kombinacji z przewagą jednego z nich. Dalej dowiadujemy się, że treścią działalności organizacyjnej kierownictwa jest dążenie do najlepszego wykorzystania środków będących w dyspozycji danego przedsiębiorstwa. Brzeski zauważa, że ciągłe zmiany inicjowane przez kierownictwo skutecznie uniemożliwiają osiągnięcie „stanu normalnego i pełnego życia” przez przedsiębiorstwa. Ekonomista ten omawia także kwestie zarządzania czynnikami pracy, kosztami, płynnością, relacjami przedsiębiorstwa z rynkiem, m.in. zwraca uwagę na zasadę trwałości dostawców, jak i klientów [1, s. 42–46].

Prawnik i ekonomista Stefan L. Zaleski (1888–1959) jest autorem obszernego hasła *Naukowa organizacja* w przedwojennej *Encyklopedii Nauk Politycznych*. W tym twórczym opracowaniu, zajmującym niecałe 11 stron, Zaleski przedstawił powstanie i rozwój naukowej organizacji, uwarunkowania jej rozwoju oraz zakres zainteresowania. Ekonomista ten opisał także najważniejsze zasady organizacji naukowej: badanie metodami naukowymi, podział pracy i specjalizacji, koordynacji, normalizacji, czynnika ludzkiego oraz kontroli [12].

Pewna grupa prawników i ekonomistów za pośrednictwem prowadzonych przez siebie zajęć dydaktycznych przyczyniła się do podniesienia świadomości myśli organizatorskiej w polskim społeczeństwie, byli to m.in. ekonomista-skarbowiec Ignacy Czuma (1891–1963), ekonomista Jan Dmochowski (1877–1928), ekonomista Czesław Strzeszewski (1903–1999) czy wspomniany już Stefan Zaleski (patrz tabela).

Tab. Wykaz osób prowadzących wykłady z zakresu organizacji i zarządzania w szkołach wyższych Polski międzywojennej

Nazwa przedmiotu i osoby prowadzącej wykład	Uczelnia/wydział/grupa specjalizacji
Początkowo <i>Administracja i organizacja przedsiębiorstw</i> , później do roku 1929 <i>Naukowa organizacja przedsiębiorstw przemysłowych</i> , prowadzona przez Jana Dmochowskiego	Szkoła Główna Handlowa
<i>Zasady naukowej organizacji</i> , wykład dla III roku studiów był prowadzony przez Stefana Zaleskiego	Akademia Handlowa w Poznaniu
<i>Nauka o przedsiębiorstwie</i> – wykład prowadzony przez Czesława Strzeszewskiego oraz <i>Naukowa organizacja pracy</i> – wykład prowadzony przez Ignacego Czumę. Oba wykłady prowadzone były na IV roku studiów	Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, sekcja ekonomiczna

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Wyższa Szkoła Handlowa w Warszawie, Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1926/27*, Warszawa 1926, s. 19; *Pamiętnik Trzydziestolecia Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie 1906–1936*, Wyd. SGH, Warszawa 1938, s. 275; *Wyższa Szkoła Handlowa w Poznaniu. Spis wykładów na rok akademicki 1938/39*, Poznań 1938, s. 5; G. KAROLEWICZ, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. II Biogramy, Wyd. KUL Lublin 1994, s. 39; C. STRZESZEWSKI, *Na przełomie czasów. Moje wspomnienia*, KIK, OSPiS PZKS, Lublin 1995.

Podsumowanie

Wkład ekonomistów w rozwój nauki organizacji i zarządzania w okresie Polski międzywojennej polegał na przekazywaniu wiedzy organizatorskiej w pracach z zakresu teorii ekonomii i/lub polityki ekonomicznej (Tadeusz Brzeski, Stanisław Głabiński, Edward Taylor) czy podczas wykładów o tematyce organizacji i zarządzania (Jan Dmochowski, Stefan Zaleski). Nie mniej ważnym składnikiem tego wkładu było kształcenie przyszłej kadry naukowo-dydaktycznej (Edward Taylor był m.in. promotorem pracy doktorskiej Antoniego Skowrońskiego, autora pierwszej w Polsce książki poświęconej teoretycznym podstawom nauki o przedsiębiorstwie pt. *Istota i przedmiot nauki o przedsiębiorstwie* z roku 1949). Wkład przedstawicieli nauk ekonomicznych w rozwój nauk o zarządzaniu wyraźnie odstaje pod względem ilościowym i jakościowym od tego, jaki wypracowali klasycy polskiej myśli organizatorskiej, tacy jak: Karol Adamiecki, Edwin Hauswald czy Aleksander Rothert. Ale należy pamiętać, że Taylor, Brzeski czy Głabiński – jako ekonomiści – w swoich opracowaniach tematykę organizacji i zarządzania traktowali jako problem poboczny, jeden z wielu.

dr Tomasz Sobczak
Katedra Zautomatyzowanych
Systemów Wytwarzania i Inżynierii Jakości
Politechniki Szczecińskiej

*) W okresie międzywojennym wykształcenie ekonomiczne można było otrzymać m.in. w ramach uniwersyteckich wydziałów prawa, np. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Poznańskiego, Uniwersytetu Lwowskiego czy też Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

BIBLIOGRAFIA

[1] BRZESKI T., *Ekonomia t. I Teoria gospodarowania*, Warszawa 1938.

[2] GŁABIŃSKI S., *Ekonomika narodowa*, w: *Teoria ekonomiki narodowej*, Wyd. ATENEUM, Lwów 1927.

[3] KAROLEWICZ G., *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. II Biogramy, Wyd. KUL Lublin 1994.

[4] KOŹMIŃSKI A.K., *Koniec świata menedżerów*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

[5] MARTYNIAK Z., *Historia myśli organizatorskiej. Wybitni autorzy z zakresu organizacji i zarządzania w pierwszej połowie XX w.*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 2002.

[6] *Pamiętnik Trzydziestolecia Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie 1906–1936*, Wyd. SGH, Warszawa 1938.

[7] STRZESZEWSKI C., *Na przełomie czasów. Moje wspomnienia*, KIK, OSPiS PZKS, Lublin 1995.

[8] SUDOŁ S., *Miejsce nauk o zarządzaniu w klasyfikacji dziedzin i dyscyplin naukowych*, „Organizacja i Kierowanie”, nr 3, 2007.

[9] TAYLOR E., *Wstęp do ekonomiki*, wyd. II, Spółdzielnia Wydawnicza „Żeglarski”, Gdynia 1947.

[10] *Wyższa Szkoła Handlowa w Poznaniu. Spis wykładów na rok akademicki 1938/39*, Poznań 1938.

[11] *Wyższa Szkoła Handlowa w Warszawie, Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1926/27*, Warszawa 1926.

[12] ZALESKI S., *Organizacja naukowa*, w: *Encyklopedia Nauk Politycznych*, t. IV, zeszyt 1, Warszawa 1939, s. 149–159.

Summary

An attempt identifications of the contribution of chosen outstanding theoreticians of the economics of Tadeusz Brzeski, Ignacy Czuma, Stanisław Głabiński, Czesław Strzeszewski, Edward Taylor and Stefan Zaleski into the development and handing over of knowledge in the field of the organization and managing in interwar Poland is a purpose of the article. The contribution of these persons consisted in transferring over to this knowledge via studies about the economic subject matter directed to students of higher school and persons of interested in these problems, led lectures and the process educating of future scientific-teaching personnel.